

# Spis treści

|                         |   |
|-------------------------|---|
| Wykaz skrótów . . . . . | 5 |
|-------------------------|---|

## Wstęp

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| Wyobrażenia o wolnomularstwie ● Wersja diaboliczna i hagiograficzna ● Organizacje parawolnomularskie ● Racje badawcze ● Literatura przedmiotu i źródła ● Publikacje o Europie Środkowo-Wschodniej ● Literatura rosyjska i austro-węgierska ● O Polsce i Rumunii. Archiwalia i druki ● Trudności i wątki badawcze ● Strona ezoteryczna i egzoteryczna ● Rzeczywistość i stereotypy ● Wnioskowanie pośrednie ● Konstrukcja pracy ● Kłopoty z wiarygodnością . . . . . | 7 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|

## Rozdział I. Początki zachodnioeuropejskie. Od średniowiecza do Oświecenia

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Bractwa muratorów ● Ewolucja organizacji ● Ku nowożytnemu wolnomularstwu ● Nowe oblicze łóż ● „Operatywni” i „spekulatywni” ● Konstytucja Andersona ● Zasady i życie ● Sukcesy Wielkiej Łoży ● Triumfalny pochód po kontynencie ● Ukrajowanie ruchu ● Antyfeudalna rola ● Kobiety parawolnomularstwo . . . . . | 38 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## Rozdział II. Pierwsze kroki w Europie Środkowo-Wschodniej. Od lat dwudziestych do połowy sześćdziesiątych XVIII w.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Nadwiślańskie pierwociny ● W Austrii ● Nad Newą i Sekwaną ● Bulla i pruski adept ● Pierwsze loże wiedeńskie ● Czechy ● Łoża „Trzech Braci” w Warszawie ● Bulla Benedykta XIV; Dukla ● Wysoko postawieni adepti ● Placówki gdańskie ● Organizacja rosyjska ● Specyfika regionu . . . . . | 62 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## Rozdział III. W dziesięcioleciach Oświecenia. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Przemiany francuskie ● Racjonalizm i „nauki tajemne” ● Mistyka i okultyzm ● Ścisła Obserwa ● Z Berlina na wschód ● W Pradze ● Pod berłem Marii Teresy ● Perypetie warszawskie ● Poza stolicą Rzeczypospolitej ● Bar i loża ● Mozaika państwa carów ● Ludzie i kierunki ● Nowe loże wiedeńskie ● Sukcesy ● Ożywienie w Pradze ● Młody cesarz ● Chorwacja—Węgry—Siedmiogród ● Węgierska elita ● Rozwój organizacyjny w Galicji ● Zabór pruski i Gdańsk ● Ścisła Obserwa w Rzeczypospolitej ● Kontrakcja ● Krótkotrwały sukces wojewodzica ● Kontakty międzynarodowe ● Placówki w państwie carów ● Mozaiki ciąg dalszy ● Obrządek szwedzki w Rosji ● Uwstecznienie . . . . . | 87 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

## Rozdział IV. W zenicie Oświecenia. Dni wielkości i schyłku łóż w latach osiemdziesiątych

|                                                                                                                                                                                                |  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| Racjoniści i mistycy ● Goście nad Sekwaną ● Józefiński Wiedeń ● Rola łóż nad modrym Dunajem ● Węgry ● Obediencja austriacka ● Konsekwencje „odrębnego pisma” ● Zmierzch „sztuki królewskiej” ● |  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Bracia Azjatyccy i iluminaci • W placówkach Lwowa • Na ziemiach zaboru pruskiego • Sieć lożowa Rzeczypospolitej • Samodzielna obediencja • Geografia loż • Ludzie i sprawy • Polityka i filantropia • Walka ideologiczna • Systemy wolnomularskie w Rosji • Losy różokrzyżowców • Postawy adeptów • Działalność i kontrakcja carycy • Heterogeniczne poglądy . . . . . | 145 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## Rozdział V. Miażdżeni rewolucją

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Odstępcy • Reakcja antywolnomularska • Dylematy ruchu • Dogorywanie loż austriackich • Samorozwiązania • Zakaz Franciszka II • Represje carskie • W atmosferze Sejmu Czteroletniego • Upolitycznienie • Upadek obediencji • Ekspansja wolnomularstwa pruskiego • Pruska loża w Warszawie • „Świątynia Mądrości” pod patronatem Berlina • Na Bałkanach • Pasvanoglu, Rigas, Ipsilantis . . . . . | 191 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## Rozdział VI. W cieniu orłów I Cesarstwa

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Odrodzone wolnomularstwo francuskie • Polacy w lożach Włoch i Francji • W Paryżu • W krajach habsburskich pod opieką I Cesarstwa • Zmiany w Poznaniu i Warszawie • Wielki Wschód Księstwa Warszawskiego • Łoże pruskie w Księstwie • Postawy i ludzie • Adepti w życiu publicznym • Ruch odradza się w państwie carów • Rozwój organizacyjny • Atrakcyjność loż • Skutki wojny 1812 r. . . . . | 222 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## Rozdział VII. Wielka „ramifikacja” i metternichowskie „polowania na czarownice” (1814—1848)

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Europejski spór: liberalizm—totalizm • Represje antywolnomularskie • Ewolucja • Łoża wobec konspiracji • Antyrestauracyjna opozycja • Austriackie podziemie lożowe • Czechy i Czesi • Węgry—Galicja • Zmiany poznańskie • Stosunki polsko-niemieckie • Warszawskie ożywienie • Rozwój organizacyjny • W Wilnie • Ziemie litewsko-białoruskie i ukraińskie • Motywy i postawy • Synteza dawnej i nowej ideologii • Umiarkowanie i postępowość • Wolnomularze w życiu kulturalnym • Ruch studencki • Tendencje organicznikowskie • Konspiracja patriotyczna • Walka o kierunek • Rozłam • Zakaz wolnomularstwa w Królestwie • Obrządek szkocki • Rosjanie na Zachodzie • „Złoty wiek” rosyjskiego wolnomularstwa • Dwa ośrodki kierownicze • Krzyżujące się tendencje • Skrajności i przeciętność • Połtawa, Kijów i Kiszyniów • Podejrzenia władzy; dekabryści • Od przychylności do zakazu • Łoża w Jassach • Podziemny ciąg dalszy • W powstańczej Warszawie . . . . . | 248 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## Rozdział VIII. Młotek i kielnia w życiu emigracji. Lata trzydziesto-sześćdziesiąte XIX w.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Łoże paryskie i powstanie listopadowe • Emigranci polscy • Łoże polskie w Besançonie i Avignonie • Polacy w lożach francuskich • Krytyka wolnomularstwa • Studenci rumuńscy • Wiosna Ludów w lożach Paryża • Nowa fala uchodźców • Upolitycznienie „sztuki królewskiej” • Bonapartyzm i emigranci • Rumuni w Paryżu • Koneksje niepodległościowców węgierskich • Włosi—Węgrzy—Polacy • Arystokraci polscy nad Sekwaną • Wobec powstania styczniowego • Nowi uchodźcy polscy w Paryżu • Polonia rumuńska • Lewica wolnomularska w Londynie • Parawolnomularstwo . . . . . | 320 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## Rozdział IX. Pierwsze kiełki odrodzenia ruchu na niespokojnych terenach. Od Wiosny Ludów do końca lat sześćdziesiątych

Wiosna Ludów w Wiedniu ● Praskie zabiegi ● Powrotna fala reakcji ● Kolejne próby odrodzenia ruchu ● Rosyjskie zacisze ● Zachodnie inicjacje ● Platoniczne zainteresowanie ● Królestwo i zabór pruski ● Łoża belgradzka ● Bułgarskie załączki ● Bujny rozwój w Rumunii ● Adepcci w rumuńskim życiu publicznym . . . . .

360

## Rozdział X. W spokojnej Europie (1870—1904)

Nowa rola łóż ● Reakcja na ofensywę klerykalną ● Symbioza z partią radykalną ● W mechanizmie III Republiki ● Ewolucja: Belgia i Włochy ● Zróżnicowanie i niezmiennosc ● Cesarstwo Hohenzollernów ● Bulle antywolnomularskie ● Taxilowska afera ● Nowy przeciwnik: nacjonalizm ● Międzynarodowe kongresy ● Organizacyjne równouprawnienie kobiet ● Spotkanie z teozofami ● Różokrzyżowcy, martyniści i inni ● „Dziwni Towarzysze” (IOOF) ● Templariusze Dobrzy, Bnei-Brith ● Rozwój organizacyjny w Zalicawii ● Dwie obediencje ● Adepcci ● Skład społeczny ● Dziedziny działalności ● Próby legalizacji w Przedlitawii ● Łoża wiedeńska poza Wiedniem ● Sukces ● Półlegalność i wpływy ● Kółka w Czechach, Triest ● Czerniowieckie perypetie ● W Zalicawii 1886—1905 ● Powiązania polityczne ● Wiedeński narybek ● W świecie dziennikarskim ● Życie wolnomularskie w Czechach ● Łoża w Zagrzebiu ● Chorwackie komplikacje ● Czerniowieckich trudności ciąg dalszy ● Losy warsztatu lwowskiego ● Specyfika galicyjska ● Parawolnomularstwo ● Rumuńska wielotorowość ● Radykalizacja postaw ● Ku niezależności organizacyjnej ● Klimat duchowy warsztatów ● Kwestia żydowska ● Bułgarskie początki ● Placówki ● W Belgradzie ● Inicjatywy narodowe i społeczne ● Trudności rosyjskie ● Rosjanie w Paryżu ● W środowisku liberałów ● Martynizm na dworze i w kraju ● Spirytyzm ● Warszawa ● Spirytyzm na ziemiach polskich ● Łoże w zaborze pruskim ● IOOF i Bnei-Brith ● Polonia paryska ● Polska diaspora wolnomularska . . . . .

385

## Freemasonry in Central-Eastern Europe in the Eighteenth and Nineteenth

Centuries ● Summary . . . . . 506

Indeks nazwisk . . . . . 522

Indeks nazw geograficznych i etnicznych . . . . . 550

Indeks obrządków wolnomularskich i organizacji parawolnomularskich . . . . . 566

Spis ilustracji . . . . . 568